Μακεδονικά

Τόμ. 11, Αρ. 1 (1971)

George Rosen, Die Balkan Haiduken. Ein Beitrag zur innern Geschichte

I. K. Βασδραβέλλης

doi: [10.12681/makedonika.955](https://doi.org/10.12681/makedonika.955)

Copyright © 2015, I. K. Βασδραβέλλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βασδραβέλλης I. K. (1971). George Rosen, Die Balkan Haiduken. Ein Beitrag zur innern Geschichte. *Μακεδονικά*, 11(1), 417–425. <https://doi.org/10.12681/makedonika.955>

George Rosen, Die Balkan Haiduken. Ein Beitrag zur innern Geschichte, Clawentums, I. M. Brodhaus, Leipzig 1878.

Τὸν τελευταῖο καιρὸ ἔπεσε στὰ χέρια μου μία παλιὰ ἔργασία τοῦ Γερμανοῦ συγγραφέα George Rosen γιὰ τοὺς Σλάβους χαϊδούκους τῶν Βαλκανίων, ἡ ὁποία παρουσιάζει σημαντικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς βορείους γείτονας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τοὺς Βουλγάρους, γενικὰ δὲ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου. Ἐξ ὅσων γνωρίζω ἡ ἔργασία αὕτη δὲν εἶναι γνωστὴ στοὺς Ἑλληνας ἱστορικοὺς, ἀλλὰ δὲν τὴν ἀναφέρουν εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τῶν καὶ οἱ ἄλλοι ἱστορικοὶ τῶν Βαλκανίων, οἱ μεταπολεμικῶς ἀσχοληθέντες μὲ αὐτὸ τὸ θέμα.

Ἐθεώρησα λοιπὸν σκόπιμον νὰ δημοσιεύσω ἐδῶ σύντομον περίληψιν τοῦ ἔργου τοῦτου γιὰ νὰ δώσω πληροφορίας στοὺς ἐνδιαφερομένους μὲ τὸ θέμα τῶν κλεφτῶν κυρίως καὶ τῆς ληστείας εἰς τὰ Βαλκάνια ὅπως αὕτη ἐξελίχθηκε μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου.

Ἡ ἐθνογραφικὴ ἱστορία τῶν Βαλκανίων εἶναι πολὺ μπερδεμένη. Ὀνόματα ἀρχαίων λαῶν, τοπωνυμίων, ὀροσειρῶν, ποταμῶν καὶ οἰκισμῶν δὲν ξεχωρίζονται εὐκόλα. Ἡ ἐμφάνισις τῆς ληστείας σ' αὐτοὺς τοὺς χώρους ἔχει σχέση μὲ τὴν μετακίνησιν τῶν παλαιῶν λαῶν καὶ οἱ Βέσσοι, ποὺ εἶναι ἀπὸ τοὺς παλαιότερους, τὸ ἔτος 72 π.Χ. διώχθηκαν ἀπὸ τὸ Ῥωμαῖο στρατὸν τοῦ Μ. Λούκουλου καὶ ἐγκατεστάθηκαν νότια τῆς ὀροσειρᾶς, ποὺ ὀνομάζεται Bessica. Αὐτὸ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ὀράτιο στὸ ἔργον τοῦ «Bello furioso Thracae». Ἀργότερα ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς Nolanus τοὺς χαρακτηρίζει σκληροτέρους ἀπὸ τὸ χιόνιν καὶ ὁ Στράβων ποὺ γεννήθηκε στὰ 65 π.Χ. καὶ ζοῦσε ἕως τὰ 23 μ.Χ. τοὺς ἀποκαλεῖ «ληστής», γιατί ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ὑπῆρχον πολλοὶ λησταί, ὁ δὲ Ἀπάλας γράφει, ὅτι ὅλες οἱ ἐπαρχίαι ἔτρεμαν σὺν ἄκουσμά τους.

Ἔτσι ἀπὸ παλιά ἀπέκτησαν τὰ Βαλκάνια τοὺς «ληστής» τοὺς ποὺ δὲν κατάρθωσαν νὰ ξεριζώσῃ οὔτε τὸ Ῥωμαϊκὸ κράτος στὴν ἀκμὴ τῆς δυνάμεώς του. Οἱ λαοὶ ἐν τῷ μεταξύ εἶχαν ἀλλάξει, τὰ ἔθνημα ὅμως εἶχαν μείνει τὰ ἴδια.

Τὸ Βουλγαρικὸν κράτος τοῦ Μεσαίωνα χάρις τοῦ Δούναβη, ποὺ ἦταν φυσικὸν σύνορον στὰ Βαλκάνια, κατάρθωσαν νὰ κυριαρχήσῃ στὸ τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ποὺ ἔπεσε στὰ ὁρία του καὶ νὰ ἐξαπλώσῃ τὴς ληστρικῆς ὁμάδες (Rauberzüge) ἕως σχεδὸν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὰ Βαλκάνια δὲν ἦταν ποτὲ ὁρόσημον καὶ γι' αὐτὸ ἔχαναν τὴν πολιτικὴν σπουδαιότητα οἱ ἐπαναστάτες ποὺ κατοικοῦσαν σ' αὐτά. Οἱ ληστετεῖς δὲν ἀπέκτησαν ἱστορικὸν χαρακτῆρα, καὶ σπάνια ἀναφέρονταν στὴ λογοτεχνία. Αὐτὸ δὲν ἴσχυε μόνο γιὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν τουρκικὴν. Ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Τουρκικοῦ κράτους Busbeque ταξίδεψε ἀνενόχλητα τὸν 16ον αἰῶνα στὴν Κωνσταντινούπολιν, μέσα ἀπὸ τὰ ἐδάφη τῶν χαϊδούκων, μεταξὺ Σόφιας-Φιλιππουπόλεως, ὑποθέτομεν ὅτι κάτω ἀπὸ ἰσχυροὺς βασιλεῖς, ὅπως ὁ Σουλεϊμάν Β', περιορίστηκαν οἱ ληστετεῖς.

Τὸν Μάιον τοῦ 1665 ὁ Ἀγγλὸς γραμματεὺς τῆς πρεσβείας Πῶλ Ρικὼ ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια παραμονῆς στὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐπιστρέφοντας μέσῳ Βελιγραδίου καὶ Βιέννης στὴν πατρίδα του, ἔκανε τὸν ἴδιον δρόμον μὲ τὸν Busbeque. Ὁ ἴδιος ἔγραψε στὸ ἔργον τοῦ «Ἡ σημερινὴ κατάστασις στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορίαν»: «Πῆγα στὴ Σόφια περνώντας ἀπὸ τὴς τοποθεσίας τοῦ Αἵμου ποὺ οἱ Τούρκοι ὀνομάζουν Derwend Kapysi (Πύλιν τῶν Στενῶν). Ὁ ἀνήφορος εἶναι ἀπτόμοος καὶ προσοδοφόρος γιὰ τοὺς ληστής ποὺ ἔχουν ἐκεῖ σπηλιὰς καὶ ἄλλου εἶδους καταφύγια. Στὴν κορυφὴ βρίσκειται ἓνα βουλγαρικὸ χωριό, ὅπου οἱ γυναῖκες μιλοῦν καὶ κυκλοφοροῦν ἐλεύθερα μὲ τοὺς ξένους, ἐνῶ οἱ ἄντρες φροντίζουν γιὰ τὰ χωράφια καὶ τὰ ζῶα ἢ κρύβονται ἀπὸ φόβον τῶν Τούρκων, καὶ ποὺ εἶναι τὸ μόνο μέρος ποὺ μποροῦν νὰ διανυκτερεύσουν. Ἀπὸ τὴν ἄλλην μερίαν τοῦ βουνοῦ κατηγορίζοντας περνᾷ κανεῖς μέσα ἀπὸ ἓνα στενὸ μονοπάτι ἀνάμεσα σὲ βουνὰ καὶ σὲ δάση. Αὐτὸ τὸ μέρος τὸ ἐπισκέπτονται οἱ χαϊδούκοι ἀπὸ ἐπὰν πόλεις τῆς Μολδαβίας,

Ουγγαρίας και άλλων χωρών, και από εκεί επιτίθενται στα караβάνια και κατακυλοῦν βράχους για να κάνουν μεγάλη φασαρία, σάν να είναι σφαίρες από κανόνια. Όπως μοῦ ἔχουν πεῖ, σ' ἓνα τέτοιο Δερβένι 18 ληστὲς ἔχουν ληστεύει πάνω ἀπὸ τριακόσιους ἐμπόρους».

Βλέπουμε λοιπὸν πῶς ἦταν ὁργανωμένες σὲ γενικὲς γραμμὲς οἱ συμμορίες στὴ βόρεια Βαλκανικὴ Χερσόνησο. Ἀλλὰ ὁ Ἀγγλος ταξιδιωτὴς δὲν ἀναφέρει καθόλου τὰ βουλγαρικὰ ἔθνη. Παίρνει ἄραγε ἀπὸ βουλγαρικὴ πηγὴ αὐτὸ ποὺ γράφει; Ὑποθέτουμε ὅτι τὰ κάτω τοῦ Δουνάβεως ἔθνη εἶναι Βούλγαροι ποὺ κάτω ἀπὸ τὴν προστασία τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας πέρασαν τὸ ποτάμι κατὰ χιλιάδες μὲ τὰ κοπάδια τους.

Ἡ λέξη χαϊδούκος (στοὺς Τούρκους χαϊντούτ, Βουλγάρους χαϊντούτιν) χαϊδούκος = σερβικός τύπος) ἔχει οὐγγρική καταγωγή¹. Στοὺς παλαιότερους Τούρκους ἱστορικοὺς σημαίνει τὸ οὐγγρικό πεζικό καὶ συναντᾶται μαζί μὲ τὴν οὐγγρική λέξη katana (haidud καὶ katana = πεζικό καὶ ἱππικό). Ὁ Busbeque ὁμῶς δὲν ἀναφέρει τί ἔμαθε γιὰ τοὺς Οὐγγρους «χαϊδόνες», βοσκούς-πολεμιστὰς καὶ συγχρόνως ληστὰς.

Οἱ χαϊδόνες ἦταν ὀπλισμένοι βοσκοὶ Οὐγγροι, ποὺ συνέχιζαν μὲ τὴ μορφή ληστείας τὸν πόλεμο κατὰ τῶν Τούρκων στὶς τουρκοκρατούμενες περιοχὲς τῆς χώρας τους.

Ἐπειδὴ οἱ Τούρκοι ἔβλεπαν ὅτι οἱ ἴδιοι ληστὰι ὑπῆρχαν καὶ στὰ Βαλκάνια ἔδωσαν καὶ στοὺς ληστὰς τῆς Βουλγαρίας τὸ οὐγγρικό ὄνομα. Οἱ χαϊδούκοι γιὰ αἰῶνες ἔμειναν οἱ ἴδιοι. Περιώρισαν τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς καὶ τὴν βιοτεχνία στὶς περιοχὲς ὅπου δροῦσαν, λυμαίνονταν τὸ ἐσωτερικό ἐμπόριο, κρατοῦσαν τὸν πληθυσμὸ τῆς ὁροσειρᾶς σὲ χαμηλὸ ἐπίπεδο, ἀποξένωναν τοὺς βόρειους Βουλγάρους ἀπὸ τοὺς νότιους.

Οἱ Βούλγαροι ποὺ πάντα ἔμειναν πίσω στὴν τέχνη, τὴν βιομηχανία, καὶ τὸν πολιτισμὸ, δὲν ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὴν πολιτισμένη Εὐρώπη. Εἶναι ἡ πιὸ ἄσημη ἀπὸ τίς σλαβικές φυλές. Οἱ συγγραφεῖς ἀνεδείχθησαν ἀπὸ τὸν λαό, γιὰτί οἱ ἴδιοι φρόντιζαν νὰ μένουν στὴν ἀφάνεια.

Δύο Ἀγγλοι, οἱ Saint-Clair καὶ Ch. Brophy, ἔζησαν γιὰ ἐπαγγελματικούς λόγους 3 χρόνια στὴ Βουλγαρία στὴν περιοχή τῆς Βάρνας. Ἄν καὶ κρατήθηκαν μακριὰ ἀπὸ ἐπιδράσεις, ὁμως δεσμεύθηκαν ἀπὸ κάποια συμπάθεια γιὰ τὸ τουρκικὸ στοιχεῖο καὶ κάποια ἀντιπάθεια γιὰ τοὺς Βουλγάρους. Εἰς τὸ ἔργο τους «Διαμονὴ στὴ Βουλγαρία» βρίσκουμε ἀξιοσημείωτες παρατηρήσεις. Δίδουν μεγάλη σημασία στὶς συμμορίες καὶ τοὺς ἀφιερώνουν μεγάλο μέρος τοῦ ἔργου τους (ἓνα κεφάλαιο μὲ τίτλο «Ληστεία στὰ Βαλκάνια»). Οἱ παρακάτω πληροφορίες εἶναι ἀπὸ τὸ βιβλίό τους: «Υπάρχουν τρία εἶδη ληστῶν στὴ Βουλγαρία:

1. Οἱ τσελεμπὶ τῶν Βαλκανίων, Balcan-Tschelebi ἢ Elden vom Walde-εὐγενεῖς τοῦ δάσους.

2. Οἱ χιρσιζὶ ἢ συνηθισμένοι ληστὰι τοῦ δρόμου.

3. Οἱ χαϊδούκοι ἢ πανελεύθεροι Τούρκοι δολοφόνοι (Vogelfreien).

Οἱ πρῶτοι εἶναι ὀλίγοι, ἀπόγονοι παλαιῶν οἰκογενειῶν ποὺ καταδιώκονται ἀπὸ τοὺς Τούρκους γιὰ κάτι ποὺ ἔκαναν καὶ γιὰ νὰ σωθοῦν τρέχουν στὸ δάσος. Ἡ ζωὴ τους ἐκεῖ, παρὰ τοὺς κινδύνους, εἶναι εὐχάριστη, ληστεύουν μόνο Ἀρμένιους ἢ Ἑλλήνας ποὺ πᾶνε ἀπὸ τὴ Βάρνα στὴν Ἀδριανούπολη κι ἔχουν μαζί τους χρήματα. Σὲ κάποιο στενὸ ἀπ' ὅπου περνᾷ ὁ δρόμος, ξεπετιέται ξαφνικά ὁ τσελεμπὶς τῶν Βαλκανίων καὶ φωνάζει: Dür' wer para! (Σταμάτα, δώσε τὰ λεφτὰ σου). Ἐξ ἄλλου καλύτερα εἶναι νὰ γλυτώσης τὴ ζωὴ σου καὶ ἂς χάσης τὰ λεφτὰ σου. Πολλοὶ ἀφοῦ ληστευθοῦν, ἂν ἔχουν μαζί τους ἀτυνομικὴ συνοδεία, πυροβολοῦν στὸν ἀέρα καὶ συνεχίζουν τὸ δρόμο τους γιὰ τὴ Βάρνα κι ὅταν φτάσουν ἐκεῖ, ἀναφέρουν ὅτι συνάντησαν ληστὰς καὶ σκότωσαν πολλοὺς ἀπ' αὐτοὺς

1. Σημ.: Ὅπως ἔγραψα στὴν ἐργασία μου, Ἀρματολὸι καὶ κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἔκδοσις β', Θεσσαλονίκη 1971, σ. 32 ὑποσ. 2, ἡ λέξις ἔχει ἀραβικὴ προέλευση.

και έσωσαν μετά βίας τη ζωή τους. Τò θύμα συνεχίζει τò ταξίδι εύχαριστημένο που έσωσε τη ζωή του, χωρίς να παραπονεθì όμως, γιατί ξέρει ότι οί λησται μπορεί να τόν εκδικηθούν.

Οί τσελεμπήδες του δάσους δέν είναι κοινοί λησται, μοιάζουν τούς περιπλανόμενους ίππότας του μυθιστορήματος. Είναι πάντα έτοιμοι να έξασκήσουν με άγρια έτοιμότητα τήν δικαιοσύνη καθώς και να βοηθήσουν τόν άδικημένο. Ποτέ δέν πυροβολούν πρώτοι και γενικά οί φόνοι είναι έλάχιστοι. "Όταν περάσει καιρός και ξεχασθì η ύπόθεσις των, ξαναγυρνούν στα χωριά τους και γίνονται έργατικά μέλη τής κοινωνίας τους και δείχνουν τήν ίδια τιμιότητα με τούς περισσότερους μωαμεθανούς χωρικούς. Γνωρίζω πολλούς Τούρκους που ύπìρξαν τσελεμπήδες του δάσους, κι άλλους που είναι τώρα. "Όποιος θέλει να κάνει τήν ίδια προσπάθεια με ένα Έλληνα έμπορο η Βούλγαρο χωρικό δέν μπορεί. Θα άπορη κανείς που μιλάμε για τούς ληστάρ άπολογητικά η έπαινετικά, όταν όμως συγκρίνει κανείς τούς τσελεμπήδες των Βαλκανίων με τίς άλλες κατηγορίες ληστών, αυτοί φαίνονται άγιοι.

Η δεύτερη κατηγορία οί χιρσίζ η λησται του δρόμου είναι η μεγαλύτερη πληγή τής χώρας. "Ο χιρσίζ είναι ραγιάς κατά κανόνα που άλλαξε τò βαπτιστικό χριστιανικό όνομα σε μωαμεθανικό, φορά χοντρό τουρμπάνι στο κεφάλι του αντί του καπέλλου των Βουλγάρων χωρικών και περνά για Τούρκος. "Όταν είναι η συγκομιδή κακή και οί φόροι πιεστικοί πηγαίνει στα χριστιανικά χωριά, κλέβει άλογα, πρόβατα, πιάνει ταξιδιώτες, άπάγει χωριατόπαιδα στα βουνά και ζητά λύτρα. Μόλις αντίληφθì τò πλησίασμα του θύματός του, στήνει τò δπλο του έτσι, ώστε να έχη στόχο τόν δρόμο που θα περάσει ó ταξιδιώτης και πυροβολεί χωρίς να μπορεί να σώσει η ζωή του δίνοντας μόνος του τὰ χρήματά του. "Αν επιτύχη τόν στόχο κλέβει τὰ πάντα, θάπτει τò πτώμα μακριά στο δάσος και πηγαίνει στο πλησιέστερο χωριό για να μεθύσει με τούς συντρόφους του. "Ισως τò θύμα να είναι από τò ίδιο χωριό που επισκέπτονται για να γλεντήσουν οί δολοφόνοι. "Οί χωρικοί τò καταλαβαίνουν, χωρίς όμως να μπορούν να κάνουν τίποτα. Δέν ύπάρχει κανένα χωριό ραγιάδων στη Βουλγαρία, στο όποιο μερικοί από τούς κατοίκους να μὴν ύπìρξαν λησται, έτσι, ώστε να ύπάρχη πάντα κάποια άπειλή. Γι' αυτό τούς άφήνουν ήσυχους. Στην άρχη έκλεβε ó χιρσίζ μόνο ζώα, μα σιγά σιγά έξάπλωσε τη δραστηριότητά του και σε δολοφονίες. Είναι πολú δύσκολη η καταπολέμηση αúτης τής κατηγορίας των ληστών γιατί κάθε χωριό ραγιάδων γίνεται με τη θέλησή του η όχι συνεργός των ληστών. "Ενας χωροφύλακας μου είπε: «τί μπορούμε να κάνουμε; οί χωρικοί τούς πληροφορούν για όλες τίς κινήσεις μας και τούς πηγαίνουν τρόφιμα». "Έτσι κάνουν τὰ στραβά μάτια γιατί αν συλλάβουν έναν χωρικό συνεργό, θα βρεθì άλλος να τόν αντικαταστήσει. "Ο χωροφύλακας δέν μπορεί να συλλάβη κανένα, γιατί θα ξεσηκωθì τò χωριό κι αυτόν δέν θα βρεθì κανείς να τόν προτατεύσει. Μόνο αν ύπìρχε στο χωριό όργανωσις για τήν προστασία του χωροφύλακα θα τò έκανε.

Υπάρχουν και χιρσίζ που περιορίζουν τίς ληστείες τους στα άλογα, στα παιδιά, στα πρόβατα, χωρίς να τολμούν να πειράξουν τούς ταξιδιώτες. Δέν βρίσκεται καμιά οικογένεια ραγιάδων μέλος τής οποίας να μὴν έχη κλέψη ζωντανά κι αυτό έξηγείται άπλούστατα. Είναι «βουλγαρική δικαιοσύνη»: κάποιος μου έκλεψε τὰ βόδια μου κι εγώ θα κλέψω από κάποιον άλλο. "Αν τού κλέψουν δύο, πάει στο γειτονικό χωριό και κλέβει τέσσαρα.

Η τρίτη κατηγορία είναι ó χαϊδούκος η έλεύθερος σάν πουλί. Ξεχωρίζει από τίς άλλες δύο κατηγορίες γιατί δέν έχει κανένα φίλο έξω από τη συμμορία του· αυτό του προσφέρει διπλή ασφάλεια με τήν άκαταστασία του άστυνομικού συστήματος τής Τουρκίας και με τόν φόβο που έμπνέει. Περιορίζεται σπάνια σε άπλη ληστεία και σκοτώνει από καθαρή εύχαρίστηση. Με ένα-δύο χρόνια άνενόχλητης δράσεως άποκτά τήν δύναμη του

ἄτρωτου καὶ οἱ χωρικοί, πού εὐχαρίστως θὰ τὸν παρέδιδαν στοὺς Τούρκους, φοβούνται τώρα τὴν ἐκδίκηση.

Ἕνας γνωστός ληστής χαϊδούκος ἦταν ὁ Kara-Kostia ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ χωριὸ Ἄκ-Ντερέ στὴ Ρούμελη, κοντὰ στὸ Cap-Emireh. Αὐτὸς ἔδρασε μόνος ἢ μὲ μιὰ συμμορία ἀπὸ τρεῖς ἄνδρες καὶ γυναῖκες καὶ ἦταν ὁ τρόμος τῆς ἐπαρχίας. Εἶχε ὀργανώσει ἕνα σύστημα μὲ ὑποκατάστατα ἀλόγων (Ersatz) καὶ τὴ μιὰ στιγμὴ βρισκόταν ἐδῶ, τὴν ἄλλη ἐκεῖ. Δὲν τοῦ ἔφτανε νὰ σκοτώνῃ τὰ θύματά του, ἀλλὰ τὰ βασάνιζε κιόλας κατὰ τρόπο πού δὲν ἔφτανε οὔτε τὴν βαρβαρότητα τῶν συμμοριτῶν τῆς Νότιας Ἰταλίας. Ἐτσι πρόσφερε ἡ κυβέρνηση μεγάλη ἀμοιβή γιὰ τὸ κεφάλι του.

Ἀποφάσισε λοιπὸν ἕνας Τούρκος, ὁ Χασάν ἀπὸ τὸ Οὐματζίνα (;) νὰ ξεκαθαρίσει τὴ χώρα ἀπ' αὐτὸ τὸ κακὸ, νὰ σκοτώσῃ τοὺς χαϊδούκους καὶ νὰ ἐκμηδενίσῃ τὶς συμμορίες τους. Στὰ νεῖατά του ὑπῆρξε κι αὐτὸς σφελεμπῆς τῶν Βαλκανίων.

Ἄλλη μιὰ ἱστορία γιὰ τοὺς χαϊδούκους μᾶς διηγήθηκε πρὶν λίγες μέρες ἕνας κατόικος τοῦ χωριοῦ Γιαζιμπάτς πού ὑπῆρξε μάρτυρας μιᾶς τραγωδίας. Ἕνας Ἑλληνο-Βούλγαρος, ὁ Στηρίων, ἀπὸ τὸ Ἄκ-Ντερέ, γυρνοῦσε μὲ μιὰ συμμορία ἀπὸ 30-40 ληστές καὶ λήστευε καὶ σκότωνε. Τελικὰ πῆθανε ἐξ αἰτίας ἐνὸς καυγᾶ του μὲ ἕναν ἀπὸ τοὺς συντρόφους του. Ὁ παλιότερός του φίλος, ὁ νέγρος Ἀμπντουλάχ, δὲν ἐκδικήθηκε. Οἱ λησταὶ ἦταν στὸ χωριὸ Κουρούκιοῖ (τότε ἄντρο ληστῶν καὶ τώρα μιὰ ἐργατικὴ ἀποικία περιπλανώμενων Τατάρων) κοντὰ στὸ Ἄκ-Ντερέ καὶ περικυκλώθηκαν ἀπὸ στρατιῶτες πού τελικὰ τοὺς σκότωσαν ὅλους. Τοὺς εἶχε προδώσει ὁ Ἀμπντουλάχ. Μόνο ὁ Στηρίων ἐπέζησε καὶ καθὼς σηκώθηκε πληγωμένος, ὁ προδότης του σήκωσε τὸ πιστόλι νὰ τὸν χτυπήσῃ: «Χτύπα», φώναξε ὁ Στηρίων. «Δὲν μπορῶ», ἀπάντησε ὁ Νέγρος, «κάποτε εἴμαστε φίλοι». «Τότε θὰ σκοτωθῶ μόνος μου», εἶπε ὁ πρῶτος. Ἄρχισε τότε ὁ Στηρίων νὰ τραγουδᾷ, πῶς μὲ τὸν προδότη του βρίσκονταν μαζί σὲ εὐτυχισμένες στιγμές, κι ὁ νέγρος σκέπασε τὸ πρόσωπό του κι ἄρχισε νὰ κλαίῃ καὶ ὁ Στηρίων τὸν σκότωσε καὶ πῆθανε ὁ ἴδιος.

Ἡ διαφορά ἀνάμεσα στοὺς σφελεμπῆς τῶν Βαλκανίων καὶ τοὺς χαϊδούκους φαίνεται ἀπὸ τὴ συζήτηση πού εἰχαμε μὲ τὸν Χαλίλ, ἕνα μωαμεθανὸ σφελεμπῆ τοῦ δάσους. Τὸν ρωτήσαμε γιὰ τὸν Στηρίωνα. Εἶπε ὅτι ἀπέφευγε τοὺς Τούρκους ὅταν ζοῦσε, γιατί ἤξερε ὅτι κάποιος ἀπὸ αὐτοὺς μποροῦσε νὰ τὸν σκοτώσῃ. «Δηλαδή», ρωτήσαμε, «δὲν εἶναι σφελεμπῆς;». Ἐμεινε ἐμβρόντητος καὶ ἀπήντησε ὅτι ἕνας σφελεμπῆς δὲν κλέβει τὰ πτώματα, οὔτε σκοτώνει γυναῖκες καὶ παιδιά. Ἐδῶ τελειώνει ἡ διήγηση τῶν δύο Ἀγγλων.

Ὁ Βούλγαρος Παναγιώτ Χίτωφ (Panajot Hitow) ἀπὸ τὸ 1858 καὶ ἐπὶ 10 χρόνια διασχίζει τὰ Βαλκάνια σὰν βοϊβόδας¹, ἀρχηγὸς μιᾶς συμμορίας χαϊδούκων, καὶ ὡς τώρα εἶναι ὁ μοναδικὸς ἐκ τῶν ὁμοίων του. Εἶναι ὁ μόνος πού ἀνέδειξε τὴ συγγραφικὴ τέχνη καὶ περιέγραψε σὲ ἕνα βιβλίον πού ἐξέδωσε στὸ Βουκουρέστι τὴ βουλγαρικὴ γλῶσσα τὴ ζωὴ του καὶ μιὰ σειρά σημειώσεις γιὰ τὴ ζωὴ ἄλλων βοϊβόδων. Ὁ Παναγιώτ δὲν ἔδωσε μιὰ συστηματικὴ μελέτη γιὰ τοὺς χαϊδούκους, ὅπως οἱ δύο Ἀγγλοι, ἀλλὰ διηγήθηκε μόνον αὐτὰ πού εἶχε ὁ ἴδιος. Λέγει ὁ Παναγιώτ ὅτι ὁ Τούρκος ποτὲ δὲν ληστεῖ ἕναν ἄλλον Τούρκον ἢ μωαμεθανὸν ἔτσι, ὥστε ἕνας ἀπὸ τοὺς λόγους πού οἱ Βούλγαροι λησταὶ καὶ ταξιῶτες λένε ὅτι εἶναι Τούρκοι, γιατί ἔτσι νιώθουν ἐξασφαλισμένοι ἀπέναντι στὶς τουρκικὲς συμμορίες. Ὁ Βούλγαρος, κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ Παναγιώτ, εἶναι ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια πολὺ λιγώτερο ἀκριβής. Δίκαια λοιπὸν δὲν τὸν παῖρναι ὁ γνήσιος χαϊδούκος στὴν κοινωνία του, γιατί ἐνῶ ἡ ὀνομασία χαϊδούκος γιὰ τοὺς Τούρκους προκαλεῖ ἐντροπήν, γιὰ

1. Σημ.: Τὸ ὄνομα Παναγιώτ = Παναγιώτης δὲν εἶναι βουλγαρικὸ ἢ σλαβικὸ γενικότερα. Ἰσως νὰ εἶναι ἐκσλαβισθεὶς Ἑλλην ἢ Βλάχος τῶν βαλκανικῶν βουνῶν. Πάντως πρόκειται περὶ ὀνομαστοῦ χαϊδούκου τῶν Βαλκανίων.

τὸν Παναγιώτ ἀποτελεῖ τίτλον τιμῆς, ποὺ ὅμως δὲν ἀξίζει γι' αὐτὸν ποὺ ληστεύει τοὺς ὁμοϊδεάτας καὶ συμπατριῶτες του. Τὴν διαφορά τῶν ληστῶν τῶν δύο ἐθνότητων δείχνουν καὶ τὰ ἐξῆς: ὁ Παναγιώτ ὁ ἴδιος δὲν ὑποστηρίζει τὴν στάση τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ ἀπέναντι στοὺς χαϊδούκους, θεωρεῖ τοὺς τσορμπατζήδες καὶ τοὺς πνευματικούς, ἀντεθνικούς καὶ τὰ κλοπιμαῖα δὲν ἐπιστρέφονται ὅταν ἀνακαλυφθῇ ὅτι τὸ ἐμπορικό караβάνι ποὺ ληστεύθηκε ἦταν βουλγαρικό μεταμφιεσμένο σὲ τουρκικό. Εἶναι ἀξιοσημείωτο πόσες πολλὰ καὶ φοβερὲς ληστείες συμβαίνουν στὴν Ἀνατολή. Παρ' ὅλο ποὺ τὴν πίστη, ἐμπιστοσύνη καὶ κάθε ἀνώτερο συναίσθημα τὸ κοροϊδεύουν, ὁ Ἀνατολίτης χτυπᾷ μόνο πρὸς ὀρισμένες κατευθύνσεις. Μὲ κάποια ἀπλοϊκότητα, ὅπως σφάζει ὁ χασάπης τὸ ζῶο, σφάζει κι αὐτὸς τὸς ἄλλοθρήσκους, ἄλλοθενεῖς συμπολίτες του χωρὶς κἄν νὰ βασίζεται σὲ θρησκευτικὴ δικαιοσύνη. Ὁ Παναγιώτ παρουσιάζει τοὺς φόνους-ληστείες του σὰν δίκαια τιμωρία γιὰ κακὲς πράξεις τῶν Τούρκων καὶ γιὰ τὶς κλοπὲς ἐνὸς ἰσχυρίζεται ὁ Παναγιώτ ὅτι μπορεῖ νὰ πάρῃ ἐκδίκηση γιὰ ὅλο τὸ ἔθνος. Ὁ Παναγιώτ ἔμοιαζε μὲ ἕναν τσελεμπὴ τῶν Βαλκανίων, ποὺ ὅταν σταματοῦσε τὶς ληστείες του, μπορούσε νὰ κυκλοφορῇ ἐλεύθερα ἀνάμεσα στοὺς συμπολίτες του.

Τὴ διαφορά μεταξύ τῶν χιρσιζ καὶ τῶν χαϊδούκων τὴν ἔδειξαν οἱ δύο Ἀγγλοι λιγώτερο ἔντονι. Ὁ χαϊδούκος ἦταν ὁ πιὸ διψασμένος γιὰ αἷμα ἀπὸ τοὺς δύο. Στὴν πραγματικότητα ὁ χιρσιζ εἶναι ὁ κοινὸς ληστὴς κάθε χώρας, ὁ χαϊδούκος ὅμως εἶναι ὁ ἰδιῶς ἀντάρτης τῶν Βαλκανίων, ποὺ ἀσκεῖ τὸ ἐπάγγελμα του σὰν ἐθνικὴ ὑπόθεση καὶ σύμφωνα μὲ μερικοὺς κανόνες ποὺ τοῦ ἔχουν μεταδοθῇ ἀπὸ τοὺς παλαιότερους. Ὁ χιρσιζ μοιάζει τὸν Εὐρωπαϊὸ γκάουνερ (κλέφτης-ἀπατεῶνα) καὶ δὲν συνδέεται μὲ καμιά τάξη γιὰ τὴ δράση του. Ὁ χριστιανὸς χιρσιζ, ποὺ τριγυρνᾷ ντυμένος σὰν Τούρκος καὶ ἐμφανίζεται στοὺς Τούρκους σὰν Βούλγαρος καὶ στοὺς Βουλγάρους σὰν Τούρκος, σχηματίζει τὴν κατὰ παράδοση βαθύτερη ἔννοια τοῦ κλέφτη τῶν Βαλκανίων, εἶναι ὁ γνήσιος Κοκοσάρ, γιὰ τὸν ὁποῖο, κατὰ τὸν Παναγιώτ, ντρέπεται ὁ χαϊδούκος.

Ἡ γνώμη τῶν δύο Ἀγγλων εἶναι πολὺ ἀπόλυτη. Δὲν εἶναι σπάνιες οἱ τουρκικὲς καὶ τσιτὰκ (μωαμεθανο-βουλγαρικὲς) συμμορίες ποὺ πολλὰς φορὲς εὐνοοῦν τοὺς ὁμοθρήσκους τους. Ὁ Τούρκος, ὅσο σὰν κλέφτης κατέχεται ἀπὸ ὀρισμένο ἀριστοκρατικὸ συναίσθημα, τόσο δὲν θέλει νὰ στηρίζεται σὲ ἐξωτερικὲς καταστάσεις γιὰ νὰ ἐπιτυγχάνῃ τοῦ σκοποῦ του. Ὅπως οἱ διὸ Ἀγγλοι, συμφωνοῦμε κι ἐμεῖς ὅτι οἱ χαρακτηρισμοί, ληστὰι τοῦ δρόμου καὶ παράνομοι (outlaw) γιὰ τοὺς χιρσιζ καὶ τοὺς χαϊδούκους ἀντιστοίχως, εἶναι πολὺ κατάλληλοι. Ὁ χαϊδούκος ἐκτὸς ἀπὸ ληστὴς τοῦ δρόμου ἔχει καὶ τὸ ἐξῆς ἰδιῶς γνώρισμα: ἐξ αἰτίας κάποιας μεγάλης παρανομίας ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ξαναγυρῇ σπίτι του, δὲν ἔχει πιά καμιά πατρίδα. Ὁ χιρσιζ ἔχει καὶ φίλους ποὺ πολλὰς φορὲς τὸν βοηθοῦν. Ὁ χαϊδούκος εἶναι καταδικασμένος ἀπὸ τὴν ἀρχή. Ὁ χιρσιζ χάρις στὴν φροντίδα τῆς ἀσφάλειας καὶ τῆς τουρκικῆς δικαιοσύνης καὶ χάρις στὸν φόβο τῶν ἀδικημένων νὰ τὸν κατηγορήσουν, μένει συχνὰ ὅλη τὴ ζωὴ του ἀτιμώρητος καὶ σὲ περίπτωσι καταγγελίας μὲ τὴ δύναμή του ἐξαλείφει κάθε ἀπειλὴ τιμωρίας. Ὁ χαϊδούκος ἀντιθέτως ἔχει πίσω του τὴ φωτιά, ἀνήκει στὴ δικαιοδοσία τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς συμμορίας νὰ καταδικασθῇ σὲ θάνατο ἢ νὰ σταλῇ πίσω στὴν πατρίδα του. Οἱ χαϊδούκοι αἰσθάνονται ἐπαναστάται κατὰ τῆς κυβερνήσεως καὶ σχηματίζουν συμμορίες. Ἀπὸ πληροφορίας ποὺ δίνει ὁ Παναγιώτ ἀπὸ τὰ τραγούδια τῶν χαϊδούκων μαθαίνομε γιὰ τὴν ὁργάνωσή τους. Γιὰ νὰ σ' ἐμπιστευθῶν σὰν μέλος τῆς ὁμάδος πρέπει νὰ εἶσαι συγγενὴς ἢ προσωπικῶς γνώριμος. Συχνὰ μερικοὶ νέοι ἄνδρες ἔρχονται κοντὰ ὁ ἕνας στὸν ἄλλο μέσῳ μιᾶς ὁργανώσεως τῶν Νοτίων Σλάβων.

Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς νέους ὁ καθένας μπορεῖ νὰ ἐνεργήσῃ στὸν κύκλο τῶν γνωστῶν του. Τὰ μέλη πρέπει νὰ συνηθίσουν στὴν ζέστη, στὸ ψῆχος, στὴν πείνα, στὴν δίψα, σὲ μακρινὲς πορεῖες στὰ βουνά, στὸν πόνο. Μεγάλος ἀριθμὸς τῶν μελῶν μιᾶς συμμορίας εἶναι βο-

σκοί, πού τούς άρέσει όμως περισσότερο ή περιπετειώδης ζωή του ληστού από τή μονότονη άπασχόληση μέ τά κοπάδια.

Μόλις μαζεүτή ή συμμορία εκλέγουν ένα άρχηγό κι έναν ύπαρχηγό και μοιράζονυ τά όπλα. 'Ο άρχηγός έχει τόν τίτλο του βοϊβόδα, ή και stari-boibóda. 'Ο δεύτερος έπικεφαλής είναι ό μπαϊρακτάρης πού κρατεί τή σημαία τής συμμορίας κι όταν λείπει ό άρχηγός άναλαμβάνει τήν διοίκηση. 'Η εκλογή του άρχηγού είναι τελείως ελεύθερη και τό γεγονός ότι έχει συγκεντρώσει τούς περισσότερους συντρόφους του, δέν σημαίνει ότι θά πάρη και τό άξίωμα του βοϊβόδα. Δίκαια τό άξίωμα αυτό τό παίρνει αυτός στόν όποϊον έχει μεγαλύτερη έμπιστοσύνη γιά τό θάρρος του.

Τό άξίωμα του βοϊβόδα είναι δύσκολον γιατί έχει όλη τήν ευθύνη. Πρέπει νά προετοιμάξη τίς καθημερινές επιχειρήσεις γιά τόν έπιούσιο και νά φροντίξη γιά τήν ασφάλεια τής ομάδος. Κύριο φαγητό είναι τό ψωμοτύρι. Τό ψωμί τό κάνουν μόνοι τους αγοράζοντας ή κλέβοντας άλεύρι από τά γειτονικά χωριά. Γιά μεγαλύτερη παραμονή τό ύπαιθρο χρησιμοποιον και παστό προβατίσιο κρέας, πού άν και κρύο, τό τρώνε στην άνατολή γιατί διατηρείται περισσότερο. Πίνουν πολλή κρασί πού παράγει σέ μεγάλες ποσότητες ή Βουλγαρία. 'Η μασστρία του βοϊβόδα φαίνεται από τήν εκλογή του τόπου διαμονής. Συνήθως διαλέγουν κάποιον στρατιωτικό δρόμο άπαραίτητο γιά τόν έμπορικό κόσμο άλλα και όχι πολυσύχναστο. Γιά νά άποκτήσουν τά άπαραίτητα μέσα διατροφής και νά πληροφορηθον γιά τίς κινήσεις των ταξιδιωτών, πρέπει νά βρουν προσεκτικά διαλεγμένες τοποθεσίες κοντά στά χωριά πού νά τούς προσφέρουν ασφάλεια, καταφύγιο και μέρη όπου νά μπορούν νά παραπλανήσουν αυτούς πού τυχόν θά τούς κυνηγήσουν. 'Από τό καλοκαίρι άκόμη σκέπτεται ό βοϊβόδας γιά τό ξεχειμώνιασμα τής συμμορίας.

'Όταν τό καλοκαίρι δέν κερδίσουν τίποτα ή χάσουν από άτυχία αυτό πού κέρδισαν, ξεχειμωνιάζει ή συμμορία στά βουνά, άλλως κατεβαίνει στά χωριά. Στην πρώτη περίπτωση βρίσκον κάποια φυσικά σπηλιά ή, έπειδή τά Βαλκάνια έχουν λίγες σπηλιές, χτίζουν καλύβες μέ κλαδιά δένδρων. Τότε βέβαια οί συνθήκες είναι πολύ άσχημες. Στόν Παναγιώτ έτυχε 2 φορές νά περάση έτσι τόν χειμώνα. 'Η άρχή του χειμώνα και του καλοκαιριού στά Βαλκάνια ρυθμίζονται από τά κοπάδια (πότε κατεβαίνον και πότε ανεβαίνον στο βουνό).

Σάν άρχή τής άνοιξέως είναι ή 25η Μαρτίου, έορτή τής Παναγίας, άλλα τό βουνό μένει άδειο ώσπου νά έρθον οί βοσκοί μέ τά κοπάδια τους. 'Ο καθένας πού έρχεται στην συμμορία έχει δικό του όπλο, όσοι όμως βοσκοί δέν έχουν, τούς δίνει ό βοϊβόδας. Τά πολεμοφόδια τό δίνει πάντα ό βοϊβόδας. 'Όσα όπλα δέν χρειάζονται τά θάτουν στα βουνά· τό ίδιο κάνουν τό φθινόπωρο πού άποσύρεται ή συμμορία στα χιεμαδιά της. 'Η άνασυγκρότηση και ό έπανεξοπλισμός τής συμμορίας τήν άνοιξη πανηγυρίζεται σάν γιορτή. Οί χαιδουκοί ύπολογίζουν πολλή στην άγογη μεταχείριση των όπλων και γι' αυτό δέν φέρνον μαζί τους τίς παλάσκες.

Τά καθήκοντα του μπαϊρακτάρη είναι δύσκολο νά τά προσδιορίσουμε. 'Εκτός από σηματοφόρος στέκεται βοηθός πάντα στο πλευρό του βοϊβόδα και άντικαθιστά αυτόν κατά τήν άπουσία του. Στίς επιχειρήσεις, όπως μάς διηγείται ό Παναγιώτ, τό ένα τέταρτο από τά λάφυρα λαμβάνει ό χαιδουκος, τό 1/4 ό μπαϊρακτάρης και 1/2 ό βοϊβόδας. Στίς μόνιμες συμμορίες ό βοϊβόδας παίρνει τά μισά από τά λάφυρα γιατί αυτός συντηρεί και έξοπλίζει τήν συμμορία.

'Όσο καιρό χαμογελά ή τύχη στην συμμορία, όλοι είναι ίκανοποιημένοι. Μιά φορά όμως άν πάη άσχημα μία επιχείρηση, ή εγκαταλείψη ή διοίκηση τής έπαρχίας τήν συνήθη άπάθεια της, άκολουθούν μάχες και ή συμμορία προσπαθεί νά ξεφυγή μέσα από τά δάση, ή άν δείξουν όλιγώτερη προθυμία νά βοηθήσουν οί χωρικοί, τότε ρίχνον τό βάρος στόν βοϊβόδα κι ό καθέας κάνει ό,τι νομίζει καλύτερο. Τότε τή μεγαλύτερη σημασία

γι' αὐτὸν ἔχει ἡ ἀσφάλεια τοῦ καὶ πρέπει ἐγκαίρως νὰ δημιουργήσῃ δεσμούς ἐξω ἀπὸ τὴν ὁμάδα τῶν χαϊδούκων καὶ παντοῦ πρέπει νὰ ἔχῃ ἀνθρώπους πού νὰ εἶναι πρόθυμοι νὰ τὸν βοηθήσουν. Ἡ μεγαλύτερη ἀπαρογήτευσή τοῦ εἶναι νὰ δῇ νὰ τὸν ἔχῃ προδώσει ἀκόμη καὶ ὁ σημαιοφόρος τοῦ. Συνὰ πάντως ἡ προδοσία εἰσχωρεῖ στὴ συμμορία τοῦ.

Δὲν συμφωνοῦμε μὲ τοὺς δύο Ἀγγλους ὅτι ὁ χαϊδούκος ἐνεργεῖ ἀπὸ καθαρή δίψα γιὰ αἷμα καὶ εὐχαρίστηση. Βέβαια πρέπει νὰ παραδεχθούμε ὅτι στὴν ἐπαρχία τῆς Βάρνας, πού κατοικεῖται ἀπὸ Τούρκους καὶ μερικοὺς Βουλγάρους χαϊδούκους, αὐτὸ συνέβαινε, διότι καὶ ὁ Παναγιώτ μᾶς δίνει παραδείγματα.

Εὐκόλα καταλαβαίνει κανεὶς ὅτι ἕνας ἀρχηγὸς χαϊδούκων σκοτώνει τὰ θύματά τοῦ, καὶ ἔτσι ἀποκτᾷ τὴ φήμῃ ὅτι δὲν θέτει σὲ κίνδυνο τὴ ζωὴ τῶν συντρόφων τοῦ καὶ βρίσκει πιὸ πρόθυμα συντρόφους παρὰ ἀντιφρονούντας. Ἕνας δεῦτερος λόγος γιὰ νὰ σκοτώνῃ εἶναι γιὰ νὰ μὴν ἀφήσῃ μάρτυρες σὲ περίπτωση πού θὰ περάσῃ ἀπὸ δίκη. Ἔτσι καὶ ὁ Παναγιώτ διέταξε μιὰ φορά καὶ ἔσφαξαν ὅλο τὸ προσωπικὸ στὸ σπίτι τοῦ καντὴ τοῦ Sliwen πού λήστευαν. Τρίτος λόγος εἶναι ἡ ἐθνικὴ συνείδηση, πού στοὺς Νότιους Σλάβους ἀποτελεῖ ὑψηλὸ συναίσθημα. Γιὰ πολλοὺς Βουλγάρους τὸ νὰ σκοτώνῃς Τούρκους καὶ ἄθωα παιδιά εἶναι κάτι τὸ ἀξιέπαινο πού οἱ ἴδιοι δὲν μποροῦν νὰ τὸ κάνουν, ἀλλὰ τὸ ἀκοῦν με εὐχαρίστηση. Αὐτὴ τὴν ἔξαρση τῆς ἐθνικῆς συνείδησης χρωστοῦν οἱ Σλάβοι στὸ μοσχοβίτικο πανσλαβισμό καὶ χρονολογεῖται ἀμέσως μετὰ τὸν πόλεμο τῆς Κριμαίας. Ὡς τότε ἦταν οἱ Βούλγαροι-χαϊδούκοι καὶ ἐπαναστάτες κατὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως.

Δὲν ἦτο ὁμοῦς πόλεμος λαοῦ ἐναντίον λαοῦ. Ἐδῶ ὁ πανσλαβισμὸς δείχνει σημεῖα ἐπιτυχίας. Κατῳρθεσε νὰ κἀνὴ τὸ χάσμα Βουλγάρων-Τούρκων ἀγεφύρωτο. Τὸ Βουλγαρικό ἔθνος ὁμοῦς ἔφτασε σ' αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα πληρώνοντας ἀκριβὰ μὲ αἷμα. Γιὰ τὰ θύματα τῶν ἐπιχειρήσεων τῶν χαϊδούκων εἶναι ἀδιάφορο ἂν οἱ λόγοι πού κινούσαν τὸν Παναγιώτ ἦταν ἐθνικοὶ ἢ ἁπλῶς εὐχαρίστηση γιὰ τὴν αἱματοχυσία τῶν συμπολιτῶν.

Ἄν οἱ Βούλγαροι βλέπουν στοὺς χαϊδούκους ἐθνικοὺς ἥρωες, καὶ κάποιο κατὰλοιπο τῆς παλαιᾶς ἀνεξαρτησίας τοῦ λαοῦ τους, τὸ ἴδιο βρίσκεται ἀντιστοιχίως στοὺς χαϊδούκους τῆς Σερβίας στὴν ἀρχὴ τοῦ 19ου καὶ στοὺς κλέφτες τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ ἀγώνα τῆς ἀνεξαρτησίας τους.

Κανεὶς Βούλγαρος δὲν ἀμφιβάλλει ὅτι οἱ Τούρκοι θὰ φύγουν ἀπὸ τὰ μέρη τους καὶ θὰ γίνουν αὐτοὶ καὶ πάλι κύριοι τῆς ὁροσειρᾶς.

Ὅταν ὁ χαϊδούκος ἀποβλέπει στὴν μελλοντικὴ ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ, μόνο τὰ Βαλκάνια κάνουν δυνατὴ αὐτὴ τὴν ἀπελευθέρωση. Τὰ Βαλκάνια εἶναι ὁ προστάτης τῶν χαϊδούκων. Ὁ βοσκὸς καὶ ὁ χαϊδούκος, λέει ὁ Παναγιώτ, εἶναι οἱ μόνοι ἐλεύθεροι ἄνθρωποι τῆς Τουρκίας. Ἡ φαντασία τοῦ Νότιου σκιαγραφεῖ ὅλα αὐτὰ πιὸ ὥρατα ἀπ' ὅ, τι εἶναι στὴν πραγματικότητα. Ἡ ἰδιοσυγκρασία τοῦ Νοτιοσλάβου ὑποβοηθεῖ τὴν ἰδεολογία τοῦ νὰ γίνῃ πλούσιος μὲ τίς ληστείες. Ἔτσι οἱ χαϊδούκοι γιὰ τὸν πληθυσμὸ εἶναι ἀντικείμενο ζωνρῆς συμπαιθείας καὶ γι' αὐτὸ τὸ πληθυσμὸς τοὺς βοηθᾷ ὅταν μπορῇ.

Τὸ πρῶτο πού ξεχωρίζει τοὺς χαϊδούκους εἶναι ἡ ξεθωριασμένη, χοντροφτιαγμένη στολή. Πολλὰς φορὲς ἀγοράζει ἀπὸ παζάρια στολὲς τουρκικῆς καὶ ἐμφανίζεται ὁ βοϊβόδας καθὼς καὶ ὁ σημαιοφόρος τοῦ ντυμένο μὲ χρυσοκεντημένο ντουλαμά.

Ὅχι μόνον οἱ βοσκοὶ, ἀλλὰ καὶ ὁ ὑπόλοιπος πληθυσμὸς τῆς χώρας ἐνώνεται μὲ τοὺς χαϊδούκους. Ὁ Παναγιώτ γράφει σχετικὰ ὅτι οἱ χαϊδούκοι καὶ ἄλλες συμμορίες τῶν Βαλκανίων παίζουν σημαντικὸ ρόλο στὴ δημοτικὴ ποίηση. Ὑπάρχουν δύο συλλογὲς «Balgarski Narodni Pjesni» τῶν ἀδελφῶν Μιλαντινόφ, «Balgarski Narodni Sbornik» τοῦ Βασ. Τσολάκωφ, ποιήματα τῶν Βουλγάρων τῶν Βαλκανίων. Οἱ ἀδελφοὶ αὐτοὶ ἀναφέρουν καὶ τὸν τόπο καταγωγῆς τοῦ ποιήματος ὅταν τὸν ξέρουν, ὁ Τσολάκωφ ὁμοῦς ὄχι. Οἱ ἀδελφοὶ Μιλαντινόφ δίνουν 18 ποιήματα μὲ τίτλο «Aidutski», ὑπάρχουν ὁμοῦς καὶ ἄλλα ὑπὸ διαφορε-

τικούς τίτλους. Πολυαριθμότερα και χαρακτηριστικότερα είναι του Τσολάκωφ από διάφορα μέρη των Βαλκανίων και κυρίως από την περιοχή του Σλίβεν που ανέφεραν οι βοϊβόδα στις σημειώσεις τους. Καμιά απ' τις τρεις συλλογές δεν επαναλαμβάνει ποίημα που υπάρχει στις άλλες δύο.

Οι Νοτιοσλάβοι παραπονιούνται ότι σε περιοχές άνακατεμένου πληθυσμού, ο ελληνικός κληρος καθώς και η τουρκική κυβέρνηση απαγορεύουν στους Βουλγάρους να τραγουδούν αυτά τα τραγούδια.

Οι καθολικοί που ζουν στη Ρούμελη βάζουν μεγάλες τιμωρίες σ' αυτούς που δεν τηρούν τους νόμους της νηστείας και συγχωρούν τους ληστές επιβάλλοντας τις ίδιες τιμωρίες. 'Ο Παναγιώτ λέει ότι κάποτε τα όπλα του τα είχε εulογήσει η εκκλησία. Δίκαια κατηγορούν οι όρθόδοξοι τους καθολικούς, ότι πολλοί φραγκισκανοί ύπηρξαν προσωπικά χαϊδούκοι, κι όταν έγινε γνωστό μετά τον πόλεμο της Κριμαίας και βρέθηκαν πτώματα στη βρύση της εκκλησίας, μόνο τό προσωπικό ενδιαφέρον ενός μεγάλου καθολικού κυριάρχου και η μεσολάβησή του στόν σουλτάνο τους γλύτωσαν από την ποινή θανάτου που επέβαλε τό τουρκικό δικαστήριο.

Οι παλαιότεροι βοϊβόδες δεν σκέφτονταν την πολιτική, ό Παναγιώτ όμως την έσκέπτετο και δείγματα έπιρροής των χαϊδούκων στη πολιτική ζωή της χώρας βλέπομε στο έργο του.

'Εδω τελειώνει η έν περίληψη μετάφραση της έργασίας του G. Rosen. Παραλείπω δείγματα δημοτικών και κλέφτικων τραγουδιών που βρίσκονται στις σελ. 48 και 60 του του έργου. Στη σελ. 48 βρίσκω τό τραγούδι Räubergelubde ('Ιερά υπόσχεση των ληστών) και στη σελ. 60 Des Haidukenmädchens Hochzeit ('Ο Γάμος των κοριτσιών των χαϊδούκων), που αποτελούν προσπάθεια άτυχης πλαστογραφήσεως ελληνικών, σερβικών και ρουμανικών τραγουδιών, παρ' όλον ότι και οι Βούλγαροι έχουν δικά τους καθαρώς τραγούδια των χαϊδούκων και άλλα λαοικά-λαϊκά.

'Η άνωτέρω έργασία του George Rosen παρουσιάζει στοιχεία για την δράση των χαϊδούκων της Βουλγαρίας. Κατά την γνώμη μου πρόκειται μάλλον για περιγητικό ρεπορτάζ, όπου διηγείται τί άκουσε στην Βουλγαρία για τους ληστές γενικά — άσχολεϊται άλλωστε με την περιοχή του ανατολικωτάτου Αϊμου (ανατολικά των όδύσεων Άδριανουπόλεως-Πρεσλάβας-Σιλίστριας, περιοχής που είχε έποικισθή, ως γνωστόν, ισχυρότατα από μικρασιάτες Τούρκους έποίκους και από Τουρκοτατάρους Τσιουτάκ από τη Ρωσία).

'Ανακριβώς όνομάζει τσελεμπήδες τους όρεσίβιους ληστές και νομίζω ότι συγχέει την λέξη αυτή με την παρόμοια (τζιεμπελι=όρεινός). Είναι άξιοσημείωτος όμως ό χαρακτηρισμός αυτών σάν παλληκάρια ληστών και όχι σάν δειλόν δολοφόνων, όπως θεωρούνταν οι ληστές των κάμπων (οί χιρσίζ).

Τά όσα διηγείται για τους χαϊδούκους είναι άποκνήματα των Βουλγάρων έθνικιστών, τους όποιους είχαν δημιουργήσει οι Ρώσοι μετά τον πόλεμο του 1828 και, κατ' άντιγραφην των ελληνικών θρύλων, προσπαθούν να παρουσιάσουν και τον βουλγαρικό λαό ως έχοντα κάποτε άρματολους και κλεφταρματολους. Οι τελευταίοι λέγονταν από τους Τούρκους χαϊδούκ (=ληστές) ή χαϊδούτ-κεφερεσή για νά μη φαίνεται ότι αυτοί είχαν επαναστατήσει δικαίως. Όπως οι Έλληνες άρματολοί, έτσι και οι βοϊνούκοι της Βουλγαρίας καταργήθηκαν μετά την άναγνώριση του Έλληνικού κράτους. Πρό του 1827 ύπηρχαν στην Βουλγαρία βοϊνούκοι και χαϊδούκοι και όλοι αυτοί ήσαν κάτοικοι των Βλαχωχωριών του Αϊμου και του Άνθαϊμου (Σφένδα-Γκόρα), τά όποια περί τό 1800 έκσλαβίσθηκαν γλωσσικά. Οι βοϊνούκοι και χαϊδούκοι της Βουλγαρίας φαίνεται ότι μέχρι τό 1600 ήσαν καθαροί χρι-

στιανοί κατά τὸ πλεῖστον βλαχόφωνοι καὶ κατόπιν μέχρι τὸ 1821 δίγλωσσοι Βουλγαρό-βλαχοί¹.

Ὁ Σέρβος Γκόπτσεβιτς ἀσχολεῖται ἐνρῦτατα μὲ τὸ θέμα τῆς πλαστογραφίας δημοτικῶν καὶ χαϊδουρικῶν τραγουδιῶν (Makedonien und Altserbien, σ. 267-350). Σχετικὰ μὲ τὸ αὐτὸ θέμα ἔχει γράψει καὶ ὁ Ἑλλήν καθηγητὴς λαογράφος καὶ ἀκαδημαϊκὸς Γ. Μέγας ('Ἐχουν οἱ Βούλγαροι δημοτικὸν ἔπος; 'Αθήναι 1946). Βλέπε καὶ τὸ μικρὸ βιβλιαράκι τοῦ V. Colocotronis, *L'âme bulgare et l'âme grecque d'après la poésie populaire*, «Revue de Grèce», Supplement gratuit, 1ère année, No 2, Athènes-Paris Octobre 1918. Παρ' ὅλα αὐτὰ, διεπιστώσα ὅτι ὑπάρχουν δημοτικὰ καὶ χαϊδούρικα τραγούδια γνήσια βουλγαρικά, μερικὰ ὅμως ὑπέστησαν τὴν ἐπίδραση θρύλων καὶ παραδόσεων ἑλληνικῶν καὶ σερβικῶν καὶ τινῶν ρομανικῶν, γιὰ τοὺς λαοὺς γειτονικοῦν καὶ στὸ διάστημα πρὸ παντὸς τῆς τουρκοκρατίας τοὺς συνήθωσαν σὲ πολλὰ θέματα τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου τὰ σκληρὰ βάσανα τῆς δουλείας καὶ οἱ κοινοὶ πόθοι τῆς ἐλευθερίας. Ὁ Rosen παρασურθεῖς προφανῶς ἀπὸ τοὺς πανσλαβιστὰς ὑποστηρίζει τὰς πλαστογραφίας αὐτάς. Δὲν εἶχε τὴν ἱστορικὴ καὶ λαογραφικὴ κατάρτιση γιὰ νὰ ἀντιληφθῇ καλὰ τὸ θέμα αὐτό. Νομίζω πὼς θὰ εἶχαν ἐνδιαφέροντα πράγματα οἱ μελέτες τῶν 'Αγγλων Saint-Clair καὶ Ch. Brophy τοὺς ὁποίους μνημονεύει μὲ τὴν αἰχμὴν ὅτι ἦσαν φιλότουρκοι, ἐπειδὴ δὲν ἐξύμνησαν ὡς οὗτοι τοὺς Βουλγάρους. Δὲν κατόρθωσα νὰ εὑρῶ αὐτὰ τὰ βιβλία.

I. Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗΣ

Ι. Κ. Βασδραβέλλη, 'Αρματολοί και Κλέφτες εις την Μακεδονίαν, β' ἔκδοσις, Θεσσαλονίκη 1970, 8ον, σ. 81, μὲ 1 παράρτημα 50 ἀνεκδότων ἐγγράφων, σ. 83-146+3 πίνακες.

Στὸν τόπο μας εἶναι σπάνιο φαινόμενο ἓνα εἰδικὸ ἱστορικὸ ἔργο νὰ βγῇ καὶ σὲ δευτέρῃ ἔκδοσιν μέσα σὲ λίγα χρόνια. Εἶναι θάλαγε κανεῖς αὐτὸ μὴ τιμητικὴ ἐξαίρεση. Γιαντὸ καὶ χαιρετιζῶ μὲ ἰδιαίτερη ἱκανοποίησιν τὸ βιβλίον τοῦ κ. Γιάννη Βασδραβέλλη, «'Αρματολοί καὶ Κλέφτες», Θεσσαλονίκη 1970, στῇ δευτέρῃ του αὐτῇ ἔκδοσιν. Ἐπειτα ἡ β' ἔκδοσις ἐνὸς τέτοιου ἔργου, ὅπως ξέρομε, εἶναι καὶ ἡ καλύτερη ἀπόδειξις πὼς τὸ ἔργο αὐτὸ ἀνταποκρίθηκε στὸ σκοπὸ του καὶ ἱκανοποίησε καὶ εἰδικοὺς καὶ φιλομαθεῖς καὶ πὼς εἶναι κάτω πού τὸ ἀναζητοῦσε ἡ ἐποχὴ μας. Γιατὶ ὅσο κι ἂν ζοῦμε στὴν ἐποχὴ τῆς μηχανῆς, θέλουμε ὥστόσο νὰ μαθαίνουμε πάντα τὴν ἱστορίαν τῶν παποῦδων μας, ἅς εἶναι καὶ σάν μιὰ φυλετικὴ παράδοσις, ὅταν κιόλας πρόκειται γιὰ μιὰ παράδοσις ἡρωϊκὴ. Πολὺ περισσότερο μάλιστα κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον μας ἡ παράδοσις αὐτὴ, ὅταν δὲν εἶναι πολὺ μακρινὴ καὶ τὰ περιστατικὰ τῆς μὲ τὰ πρόσωπά τῆς μᾶς τὰ διηγοῦνταν χτέες οἱ παποῦδες μας πού τ' ἄκουσαν καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τοὺς δικούς τοὺς παποῦδες, μὰ μὲ τὴ διαφορὰ πὼς οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ παποῦδες εἶτε ἐξήσαν μὲ τὸ καριοφίλι στὸ χέρι εἶτε κουβάλησαν βόλια καὶ μαρούτι στοὺς ἀγωνιστὰς ἐκείνους τῆς ἐθνικῆς μας ἐλευθερίας, ὅταν ἦταν μικρὰ παιδιὰ. Καὶ αὐτὸ συμβαίνει μὲ τὴν κλεφτουριά καὶ τοὺς ἀρματολούς.

Πράγματι ὡς τὰ 1939 τίς πληροφορίες μας γιὰ τοὺς Κλέφτες καὶ τοὺς 'Αρματολούς τίς εἶχαμε προπάντων ἀπὸ τὸ Fauriel. 'Αφ' ὅτου ὅμως βγῆκαν τὰ στρατιωτικὰ 'Ενθυμήματα τοῦ Κασομούλη (Κασομούλη Ν. Κ., 'Ενθυμήματα Στρατιωτικὰ τῆς 'Επαναστάσεως τῶν 'Ελλήνων (1821-1832), τ. 1-3, 'Αθήναι 1939, 1940, 1942) οἱ γνώσεις μας γι αὐτοὺς πλήθυναν.

1. Εἰς τὸ βιβλίον μου 'Αρματολοί καὶ Κλέφτες στῇ Μακεδονία, ἔ.ἀ., σ. 9-25, παραθέτω τὴν μεταπολεμικὴ ἑλληνικὴ, τουρκικὴ καὶ βαλκανικὴ βιβλιογραφία ἐπάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα.